

ندوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی: گامی در جهت یکدستسازی وازگان پزشکی فارسی^۱

نوشته فاطمه رهادوست^۲

چکیده: از موانع گردش روان اطلاعات در شریانه‌های جامعه پزشکی، پراکندگی سرعنوانهای موضوعی است که برای بازیابی مناسب در کتابخانه‌های پزشکی به کار می‌رود در این مقاله سرعنوانهای موضوعی استفاده شده در کتابخانه‌های سه دانشگاه علوم پزشکی ایران، تهران و شهید بهشتی مورد بررسی آماری قرار گرفته است. آمار تهیه شده نشان می‌دهد پراکندگی سرعنوانهای موضوعی مجموعه این کتابخانه‌ها دو دلیل عمده دارد: نخست اینکه ابزارهای بازیابی یعنی سرعنوانهای موضوعی متفاوت و ناهماهنگ است. چنانکه از ۶۶ کتابخانه، تنها ۲۰ کتابخانه از سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره (LCSH) و ۱۱ کتابخانه از سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MeSH) استفاده می‌کنند. دیگر اینکه به دلیل نبودن فهرست سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی، در ترجمه سرعنوانهای یکسان به فارسی ناهماهنگی پیش می‌آید. اولین گام در جهت حل این مشکل یک دست کردن ابزارها است. برای انتخاب ابزار مناسب دو ابزار عمده یعنی MeSH و LCSH با هم مقایسه شده‌اند و این نتیجه گرفته شده که ۳۵/۱۳٪ از سرعنوانهای MeSH و LCSH موجود نیستند. با در نظر گرفتن این نکته و محاسن متعدد فنی و علمی MeSH این سیستم همراه با طرح رده بندی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا برای کتابخانه‌های پزشکی مناسب، عملی، ارزان و نتیجه بخش تشخیص داده شد. در جهت رفع ناهماهنگی سرعنوانهای ترجمه شده به فارسی چون مجموعه سرعنوانهای موضوعی کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران با ۸۰۰ سرعنوان

۱. این مقاله در نخستین سمینار اطلاع رسانی پزشکی که در تاریخ ۱۶-۱۷ اسفند ۱۳۶۷ در مشهد برگزار گردید، قرائت شد. سپس بنا بر ضرورت ویرایش گردید.

۲. عضو هیأت علمی دانشکده مدیریت اطلاع رسانی و خدمات پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران

فارسی و ۲۵۵۰ سرعنوان انگلیسی روی هم ۵/۳۳% و ۱۶/۱% از کل سرعنوانهای MeSH را تشکیل می‌دهد و در مقایسه با سرعنوانهای گردآوری شده از کتابخانه‌های مورد مطالعه، تنوع موضوعی و شمول بیشتری دارد، انتخاب این مجموعه به عنوان مبنای تهیه سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی پیشنهاد شد و در پایان فرایند تدوین این سرعنوان از جهات خط می، متدلیزی و نحوه ارزیابی مشخص گردیده است.

مقدمه

جامعه پزشکی ایران برای برپا کردن پشتوانه علمی خود نیاز به یاری کتابداران و متخصصان اطلاع‌رسانی دارد که مسئولیتشان رساندن اطلاعات پزشکی^۳ به جویندگان و استفاده‌کنندگان بالقوه و بالفعل آن در کمترین زمان باشد. در واقع چنانچه جامعه پزشکی را بدن انسان زنده فرض کنیم، نظام کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی قلب تپنده این بدن است که اطلاعات پزشکی را در شریانهای آن به گردش درمی‌آورد و هر قدر این گردش روانتر باشد و تبادل اطلاعات کاملتر و به موقع‌تر انجام شود این بدن زنده‌تر و سالمتر عمل خواهد کرد. از موانع گردش روان اطلاعات در شریانهای جامعه پزشکی، سدهای زبانی^۴ است و مهمتر آن که کتابداران، اطلاع‌رسانان پزشکی، پزشکان و زبان‌شناسان نتوانند براین مشکل فائق شوند. عموماً مواد مکتوب و غیرمکتوب پزشکی، نظیر کتاب، مجله و مواد دیداری - شنیداری در کتابخانه‌های پزشکی ایران تهیه می‌شود و به زبان اصلی یا ترجمه آنها در دسترس دانشجویان، استادان، پزشکان و پژوهشگران قرار می‌گیرد، لیکن اولاً موضوع و اطلاعات آنها به درستی تجزیه و تحلیل نمی‌شود و نتیجتاً به نحو مطلوب قابل بازیابی نیست. ثانیاً کتابخانه‌های پزشکی از ابزارهای نامناسب و متفاوت به شرحی که خواهد آمد برای تحلیل اطلاعات استفاده می‌کنند که این امر باعث آشفتگی و پراکندگی واژگان پزشکی و در نتیجه عدم بازیابی

۳. در این مقاله هر جا واژه پزشکی به کار می‌رود منظور پزشکی و علوم وابسته است.

صحیح می‌شود و ثالثاً به دلیل فقدان سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی، ناهماهنگی و پراکندگی ناشی از ترجمه‌های متفاوت از سرعنوانهای موجود، به مشکل اول و دوم اضافه می‌شود و در نتیجه برای یک مفهوم، اصطلاحها و واژه‌های متعدد در برگه‌ها به کار می‌رود و در هم‌ریختگی بیمارگونه‌ای در فهرستهای کتابخانه‌های پزشکی بوجود می‌آورد. البته این بی‌نظمی فقط در محدوده کار کتابداران و اطلاع‌رسانان نیست، بلکه دامنه‌ای وسیعتر دارد. یعنی مفاهیم پزشکی در واژه‌نامه‌ها، کتابها و مقالات پزشکی به زبان فارسی، مطالب ارائه شده در سمینارها و کنفرانسها، انواع نمایه‌ها و مطالب در رسانه‌های گروهی، با واژه‌ها و اصطلاحهای بسیار متفاوت بیان می‌شود و پزشکان و زبان‌شناسان را نیز دچار سردرگمی می‌سازد.

در این مقاله صرفاً از دیدگاه حرفه کتابداری و به خصوص فهرستنویسی تحلیلی، آشفته‌گیهایی را که در تحلیل موضوعی کتابها و مواد دیداری - شنیداری پزشکی در کتابخانه‌های ایران حاکم است مورد بررسی قرار می‌دهیم. محدوده این بررسی سرعنوانهای موضوعی استفاده شده در کتابخانه‌های پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشگاه تهران و دانشگاه شهید بهشتی است.

ابتدا اشارهای به پراکندگی سرعنوانهای به‌کاررفته در این کتابخانه‌ها داریم و علل و عوامل آن را برمی‌شماریم. سپس سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره آمریکا^۵ را با سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MeSH)^۶ مقایسه می‌کنیم و به موارد ناتوانی کتاب سرعنوانهای موضوعی کتابخانه

5. Library of Congress. Subject Cataloging Division. *Library of Congress Subject Heading*. 10th ed. Washington, D.C., Library of Congress, 1986.

- در این بررسی از ویرایش ۸ استفاده شده است.

6. National Library of Medicine. *Medical Subject Headings*. Bethesda, Md.: National Library of Medicine, 1988.

- در این بررسی از ویرایش سال ۱۹۸۴ استفاده شده است.

کنگره و اشکالات آن می‌پردازیم. آنگاه ضرورت هماهنگسازی سرعنوانها را در قالب کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی که ابزار تحلیل موضوعی و تجزیه اطلاعات در بسیاری از کتابخانههای پزشکی دنیا است روشن می‌سازیم و در نهایت زمینه مناسب وامکانات تدوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی را که ابزار تحلیل موضوعی در کتابخانههای دانشگاههای علوم پزشکی کشورمان خواهد بود، بیان می‌کنیم.

پراکندگی سرعنوانهای موضوعی در کتابخانههای پزشکی مورد مطالعه

برای ذکر موارد مشخص از پراکندگی سرعنوانهای موضوعی به کار رفته در کتابخانهها رجوع به برگردانهای کتابخانهها بهترین نمونهها و مثالها را به دست خواهد داد. در سال ۱۳۶۶ پژوهشی به عنوان پایاننامه کارشناسی ارشد درباره مقایسه سرعنوانهای موضوعی فارسی در کتابخانههای سه دانشگاه مورد بررسی انجام شد که بخشهایی از آن پراکندگی سرعنوانهای موضوعی آن کتابخانهها را نشان می‌دهد.^۷ در این پژوهش ۲۰ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی ایران، ۱۸ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی و ۱۸ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی تهران مورد بررسی قرار گرفته است. در ۲۰ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی ایران فقط ۹ کتابخانه مجموعه فهرستویسی شده دارد که از این تعداد ۶ کتابخانه از سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MeSH) و ۳ کتابخانه از سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره استفاده می‌کنند.

در ۱۸ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، مجموعه ۱۳ کتابخانه فهرستویسی شده، که از این تعداد ۵ کتابخانه از کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی، ۶ کتابخانه از سرعنوانهای کتابخانه کنگره، یک کتابخانه

---

۷. مهناز داور. مقایسه سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی در کتابخانههای دانشگاههای علوم پزشکی در تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و علوم اطلاع‌رسانی دانشکده مدیریت اطلاع‌رسانی و خدمات پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ایران: تهران: دانشگاه، ۱۳۶۶. (چاپ نشده)

از سرعنوانهای موضوعی فارسی^۸ و یک کتابخانه از سرعنوانهای موضوعی سیرز^۹ استفاده می کنند.

در ۱۸ کتابخانه دانشگاه علوم پزشکی تهران، برای تحلیل موضوعهای مجموعه ۱۱ کتابخانه از سرعنوانهای پزشکی استفاده می شود و بقیه مجموعهها فهرست نویسی نشده است. این اطلاعات در شکل شماره ۱ منعکس شده است:

نام دانشگاه	کتابخانههای	کتابخانههایی	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوانهای
مورد بررسی که	مجموعهشان	کتابخانههایی	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوانهای
فهرست نشده	فهرست شده	کتابخانههایی	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوانهای
فهرست نشده	فهرست شده	کتابخانههایی	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوان	سرعنوانهای
۲۰	۱۱	۹	۶	۳	-	-	دانشگاه علوم پزشکی ایران
۱۸	۵	۱۳	۵	۶	۱	۱	دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی
۱۸	۷	۱۱	-	۱۱	-	-	دانشگاه علوم پزشکی تهران
۵۶	۲۳	۳۳	۱۱	۲۰	۱	۱	جمع

شکل شماره یک

۸. کتابخانه ملی ایران. سرعنوانهای موضوعی فارسی. ویرایشگر پوری سلطانی و کامران فانی. تهران. کتابخانه ملی ایران. ۱۳۶۳.

9. Minie Earl Sears. *Sears List of Subject Headings*. ed. by Barbara M. Westby. 12 th ed. New York: Wilson, 1982.

چنانکه ملاحظه می‌شود در استفاده از سرعنوانهای موضوعی بین سه دانشگاه علوم پزشکی هماهنگی وجود ندارد و بجز در کتابخانه‌های دانشگاه علوم پزشکی تهران که فقط از سرعنوان موضوعی کنگره استفاده می‌شود، در کتابخانه‌های دو دانشگاه علوم پزشکی ایران و شهید بهشتی از سرعنوانهای موضوعی پزشکی یا کنگره و در مواردی سیرز و سرعنوانهای موضوعی فارسی استفاده می‌شود. بدیهی است که استفاده از این ابزارهای متفاوت باعث ناهماهنگی در سرعنوانهای موضوعی مجموعه آنها می‌شود، خانم مهناز داور در بخشی از پژوهش خود می‌نویسد: "تعداد ۹۲ موضوع جمعا با ۲۰۵ واژه یا عبارت موضوعی بیان شده است"^{۱۰}. نکته دیگر اینکه حتی در کتابخانه‌هایی که از سرعنوان موضوعی واحدی استفاده می‌شود، وقتی قرار است از این ابزارها برای فهرست‌نویسی تحلیلی مجموعه فارسی استفاده شود، در ترجمه سرعنوانهای موضوعی به فارسی به دلایل زیر با عدم یکدستی روبرو می‌شویم:

۱) فقدان سرعنوان موضوعی پزشکی فارسی (در کتابخانه‌هایی که از MeSH استفاده می‌شود).

۲) عدم شمول و جامعیت سرعنوانهای موضوعی فارسی در زمینه پزشکی (در کتابخانه‌هایی که از سرعنوانهای موضوعی کنگره استفاده می‌کنند).

۳) عدم امکانات فهرست‌نویسی به صورت مشترك و فقدان ارتباط و همکاری بین فهرست‌نویسان که غالب آنها در زمینه فهرست‌نویسی موضوعی متخصص نیستند. در اینجا به یک نمونه از این موارد اشاره می‌کنیم: "فقط از کل ۱۷۵ موضوع تعیین شده توسط سه کتابخانه (که از برای تنظیم موضوعی‌شان استفاده می‌کنند) ۱۲۷ موضوع یعنی ۷۳% با یکدیگر تشابه داشتند و ۴۸ موضوع باقیمانده (۲۷%) با یکدیگر متفاوت بودند"^{۱۱}.

با توجه به موارد یادشده، نتیجه می‌گیریم که اولین گام در جهت حل مشکلات

۱۰. مهناز داور. همان منبع. ص. ۴۲.

۱۱. مهناز داور. همان منبع. ص. ۴۴.

تحلیل موضوعی منابع کتابخانه‌های پزشکی یکدست کردن ابزارهای فهرست‌نویسی موضوعی و به دنبال آن یکدست کردن واژگان پزشکی در قالب ابزار انتخاب شده مناسب و اصلح یعنی تدوین یک سرعنوان موضوعی پزشکی فارسی است.

مقایسه سرعنوان‌های موضوعی پزشکی و سرعنوان‌های کتابخانه‌کنگره

در جدول شماره ۱ دیدیم که بیشتر کتابخانه‌های مورد بررسی از سرعنوان‌های موضوعی کنگره برای تحلیل موضوعی استفاده می‌کنند. سرعنوان‌های موضوعی پزشکی (MeSH) در مرحله دوم و سرعنوان‌های موضوعی فارسی و سیرز هر دو به یک نسبت در مرحله بعدی قرار دارند. با توجه به اینکه سرعنوان‌های موضوعی فارسی بر مبنای سرعنوان‌های موضوعی پزشکی برای منابع فارسی تدوین شده، در بخش‌هایی این مقاله که مربوط به تدوین سرعنوان‌های موضوعی پزشکی فارسی است به آن خواهیم پرداخت. سرعنوان موضوعی سیرز نیز به دلیل جامع نبودن و نامناسب بودن با هدف‌های کتابخانه‌های دانشگاهی، به ویژه کتابخانه‌های پزشکی، از بحث این مقاله خارج است، در نتیجه به مقایسه دو کتاب سرعنوان‌های موضوعی کنگره و سرعنوان‌های موضوعی پزشکی می‌پردازیم.

در چنین مقایسه‌ای عوامل ذهنی و عینی زیر را دخالت نمی‌دهیم:

- ۱) آشنایی و انس با یک سرعنوان و بیگانگی با سرعنوان دیگر؛
- ۲) متداول بودن یک سرعنوان و کمتر به کار رفتن سرعنوان دیگر؛
- ۳) ترس از مشکلات ناشی از تغییر سیستم تحلیل موضوعی.

چنانکه می‌دانیم بخش دوم سرعنوان‌های موضوعی پزشکی (MeSH) فهرستی است

از ۱۵ مقوله اصلی^{۱۲} و هزاران رده و زیررده موضوعی که در قالب آن سرعنوان‌های موضوعی الفبایی به صورت سلسله مرتبه با هفت مرحله تنظیم شده است و آن را ساختار

درختی^{۱۳} یا فهرست شاخهای می‌نامند.

در ابتدای این ساختار فهرستی از مقوله کلی و زیرمقوله‌ها آمده که بخشی از آن در زیر می‌آید:

A (مقوله اصلی)	Anatomical Terms
(زیرمقوله ها)	A1 Body Regions
	A2 Musculoskeletal System
	A3 Digestive System
	A4 Respiratory System
	A5 Urogenital System
	A6 Endocrine System
	A7 Cardiovascular System
	A8 Nervous System
	A9 Sense Organs
	A10 Tissue Type
	A11 Cells
	A12 Fluids and Secretions
	A13 Animal Terms
	A14 Mouth and Teeth
	A15 Hemic and Sympathic System
	A16 Embryonic Structure
B	Organisms
	B1 Invertebrates
	B2 Vertebrates
	B3 Bacteria
	B4 Viruses

- B5 Plants, Lower
- B6 Plants

- C Diseases
- C1 Bacterial and Fungal Diseases
- C2 Virus Diseases
- C3 Parasitic Diseases
- C4 Neoplasms
- C5 Musculoskeletal Diseases
- C6 Digestive System Diseases
- C7 Mouth and Tooth Diseases
- C8 Respiratory Tract Diseases
- C9 Otorhinolaryngologic Diseases
- C10 Nervous System Diseases

در این بررسی از هر یک از مقوله‌های پانزده‌گانه^{۱۴} یک زیر مقوله به عنوان نمونه انتخاب گردید. (رجوع شود به شکل شماره ۲) و با سه مرتبه تقسیمات فرعی برای مقایسه در نظر گرفته شد. علت انتخاب سرعنوانها تا سه مرتبه اخص یکی این است که با توجه به چندگانگی کاربردهای MeSH برای فهرست‌نویسی، نمایسازی و جستجوی مدلاین^{۱۵}، نسبت استفاده از اصطلاحهای اخص در نمایسازی بیشتر از اصطلاحهای اعم است و به عکس نسبت استفاده از سرعنوانهای اعم در فهرست‌نویسی بیشتر از سرعنوانهای اخص است و بنابراین سرعنوانهای مرتبه اول و دوم و سوم نسبت به

---

۱۴. دو مقوله از مقوله‌های پانزده‌گانه (یعنی رده D و رده Z) چنانکه در یادداشتهای شماره ۱۶ و ۱۷ به تفصیل توضیح داده شده از بررسی مقایسه‌ای حذف شده است.

مرتب‌های بعدی کاربرد بیشتری در فهرست‌نویسی دارند. ثانیاً نتایجی که در مورد سرعنوانهای عامتر بدست می‌آید در مورد سرعنوانهای اخص نیز صدق می‌کند و حال آنکه عکس آن صادق نیست. در هر مرتبه سرعنوانها یک به یک با سرعنوانهای کتابخانه‌کنگره مقایسه شدند. چنانچه عین آنها در آن اثر موجود بود، سرعنوان مشترك تلقی شد و با علامت (✓) مشخص گردید. در صورتی که سرعنوانهای مشابه یا مترادف یا نزدیک به آنها پیدا شد با علامت (+) مشخص گردید و چنانچه نه خود سرعنوان و نه مترادف آن موجود بود علامت (-) در برابرش گذاشته شد. (رجوع شود به شکل شماره ۲). سپس مجموع مشترکها و مترادفها و کسریهای هر مقوله محاسبه گردید و ملاحظه شد که ۴۵/۶۶ درصد از سرعنوانهای MeSH عیناً و ۱۹/۲۰ درصد از آنها به صورت مشابه و مترادف یا نزدیک به آن در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه‌کنگره وجود دارند و ۳۵/۱۳ درصد از سرعنوانها در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه‌کنگره یافت نمی‌شود. البته چنانچه سرعنوانهای رده D و Z هم محاسبه شود نسبت سرعنوانهایی که در سرعنوانهای موضوعی پزشکی موجود است و در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه‌کنگره موجود نیست به مراتب بیشتر می‌شود و پوشش جامعتر و مفصلتر سرعنوانهای موضوعی پزشکی را نسبت به سرعنوانهای موضوعی کتابخانه‌کنگره بهتر نشان می‌دهد.^{۱۶} و^{۱۷} (رجوع شود به شکل شماره ۳)

۱۶. سرعنوانهای رده D در سرعنوانهای موضوعی پزشکی با رده همتای آن در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه‌کنگره مقایسه نشد به دلیل اینکه در سرعنوان موضوعی کنگره ترکیبهای شیمیایی و داروها (به دلیل وفور و تنوع و در موارد بسیار، اسم خاص داشتن غالب آنها) حذف شده و فقط اسمهای عام، آن هم در حد غیر تخصصی ذکر گردیده، در حالی که در رده D در سرعنوانهای موضوعی پزشکی بسیار تفصیلی است و ۱۸۷ صفحه از کل ۴۴۱ صفحه یعنی بیش از ۱/۳ به این رده اختصاص یافته است و مقایسه هزاران سرعنوان در سرعنوانهای موضوعی پزشکی با تعداد به مراتب کمتری در سرعنوانهای موضوعی کنگره مفید و در این مقاله میسر نیست.

۱۷. سرعنوانهای رده و در سرعنوانهای موضوعی پزشکی با سرعنوانهای موضوعی کنگره به دلایل زیر مقایسه نشد:

۱) سرعنوانهای رده Z در متن سرعنوانهای موضوعی پزشکی به ندرت به عنوان سرعنوان موضوعی به کار می‌رود و بیشتر به عنوان Check tag در نمایسازی و جستجو در مدلاین از آنها استفاده می‌شود. برای کاربرد فهرست‌نویسی سرعنوانهای موضوعی پزشکی همین تقسیمهای جغرافیایی در

BODY REGIONS (NON MESH)	A1	
✓ ABDOMEN	A1.47	
✓ GROIN	A1.47.365	
✓ INGUINAL CANAL	A1.47.412	
✓ PERITONEUM	A1.47.596	A10.615.789.
DOUGLAS' POUCH	A1.47.596.225	
MESENTERY	A1.47.596.451	
MESOCOLON	A1.47.596.451.535	
OMENTUM	A1.47.596.573	
PERITONEAL CAVITY	A1.47.596.678	
RETROPERITONEAL SPACE	A1.47.681	
✓ UMBILICUS	A1.47.849	
✓ AXILLA	A1.133	
+ BACK	A1.176	
✓ LUMBOSACRAL REGION	A1.176.519	
✓ SACROCOCCYGEAL REGION	A1.176.780	
BREAST	A1.236	A10.336.153
NIPPLES	A1.236.500	A10.336.153.
BUTTOCKS	A1.258	
+ EXTREMITIES	A1.378	
✓ ARM	A1.378.209	
ELBOW	A1.378.209.235	
FOREARM	A1.378.209.350	
HAND	A1.378.209.455	
FINGERS	A1.378.209.455.430	
THUMB	A1.378.209.455.430.705	
SHOULDER	A1.378.209.749	
WRIST	A1.378.209.906	
✓ LEG	A1.378.592	
ANKLE	A1.378.592.116	
FOOT	A1.378.592.350	
FOREFOOT, HUMAN	A1.378.592.350.300	
METATARSUS	A1.378.592.350.300.480	
TOES	A1.378.592.350.300.792	
HALLUX	A1.378.592.350.300.792.380	
HEEL	A1.378.592.350.510	
TARSUS	A1.378.592.350.510.800	
HIP	A1.378.592.467	
KNEE	A1.378.592.586	
THIGH	A1.378.592.867	
✓ HEAD	A1.456	
✓ EAR	A1.456.313	A9.246
✓ FACE	A1.456.505	
CHEEK	A1.456.505.173	A14.194
CHIN	A1.456.505.259	
EYE	A1.456.505.420	A9.371
EYEBROWS	A1.456.505.420.338	A1.835.288.
EYELIDS	A1.456.505.420.504	A9.371.337
EYELASHES	A1.456.505.420.504.421	A1.835.288. A9.371.337.
FOREHEAD	A1.456.505.580	
MOUTH	A1.456.505.631	A14.549
LIP	A1.456.505.631.515	A14.549.336
NOSE	A1.456.505.733	A4.531 A9.531
✓ NECK	A1.608	
✓ PELVIS	A1.673	
✓ PERINEUM	A1.719	
✓ SKIN	A1.835	

مقدمه سرعنوانهای موضوعی پزشکی آورده شده تا فهرستویسان به عنوان تقسیمهای فرعی از آنها استفاده کنند. ۲) مناطق جغرافیایی مثل بسیاری از نامهای خاص از متن سرعنوانهای موضوعی کنگره حذف شده و صرفاً دستورالمعمولی در مورد آنها در مقدمه سرعنوانهای موضوعی کنگره داده شده و قاعدتاً انتظار نمیرود تفاوت مهمی در نامهای فارسی و کشورهای ایالاتها بین دو سیستم سرعنوانهای موضوعی پزشکی و سرعنوانهای موضوعی کنگره وجود داشته باشد.

✓ HAIR	A1.835.288	
✓ EYEBROWS	A1.835.288.296	A1.456.505.
✓ EYELASHES	A1.835.288.421	A1.456.505. A9.371.337.
✓ NAILS	A1.835.472	
✓ SCALP	A1.835.657	
✓ SEBACEOUS GLANDS	A1.835.744	A10.336.827
✓ SWEAT GLANDS	A1.835.858	A10.336.899
✓ APOCRINE GLANDS ·	A1.835.858.206	A10.336.899.
✓ ECCRINE GLANDS ·	A1.835.858.480	A10.336.899.
✓ THORAX	A1.911	A2.835.232.
✓ MEDIASTINUM	A1.911.529	
✓ VISCERA	A1.960	

شکل شماره دو

برتریهای سرعنوانهای موضوعی پزشکی نسبت به سرعنوانهای موضوعی

کتابخانه کنگره

نخستین و مهمترین برتری سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MeSH) نسبت به سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره را در بررسی شکل شماره ۳ دیدیم. سایر برتریها مبنی بر دلایل و بررسیهای دیگر است که ذیلاً آنها را برمی‌شماریم:

- ۱ - سرعنوانهای موضوعی پزشکی در مقایسه با سرعنوانهای موضوعی کنگره، برای کتابخانههای پزشکی، جامعتر است حدود ۳۵ درصد سرعنوانهای موضوعی کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی در سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره وجود ندارد.
- ۲ - هر دو سرعنوان موضوعی بر مبنای پشتوانه انتشاراتی دو کتابخانه عظیم ملی پزشکی و کتابخانه کنگره ایالات متحده آمریکا تهیه شده‌اند و تخصصی بودن سرعنوانهای موضوعی پزشکی مهمترین عامل و حسن آن برای کتابخانههای پزشکی است. در سرعنوانهای موضوعی پزشکی از کاربرد اصطلاحهای غیرتخصصی حتی المقدور پرهیز شده و از یک چنین اصطلاحهایی به سرعنوانهای تخصصی پزشکی ارجاع داده شده است. مثلاً در سرعنوانهای موضوعی پزشکی از Cencer

Tumors به Neoplasms ارجاع داده شده است در حالی که در سرعنوانهای موضوعی کنگره از Neoplasms به Tumors و Cencer ارجاع داده شده است.

۳ - به علت پیش‌همارایی^{۱۸} اصطلاحها و سرعنوانها در سرعنوانهای موضوعی پزشکی و اینکه غالباً از اصطلاحات پزشکی^{۱۹} با ترکیب ریشه‌های لاتین و پیشوند و پسوند^{۲۰} استفاده شده در بخش الفبایی سرعنوانهای موضوعی پزشکی سرعنوانهای کلی حداقلی پراکندگی را دارند. مثلاً در قسمت Neoplasms انواع سرطانها در کنار هم با نظم الفبایی آمده است. همچنین در بخشهای دیگر از قبیل Cardiovascular diseases, Tuberculosis و غیره در حالیکه سرعنوانهای موضوعی کنگره از این جهت بکدستی کمتری دارد.

۴ - در سرعنوانهای موضوعی پزشکی بسیاری از موارد به خصوص در مورد بیماریها، مفهوم در قالب یک سرعنوان موضوعی اصلی آمده مثل بیماریهای چشم Eye diseases یا بیماریهای قلب Heart diseases یا سرطانهای پستان Breast neoplasme. در حالیکه در سرعنوان موضوعی کنگره اعضای بدن سرعنوان اصلی بوده و بیماریها Diseases به عنوان یک تقسیم فرعی به آن اضافه می‌شود. مثل: Eye-diseases یا Heart-diseases یا Breast-diseases و این هم از سادگی سرعنوان می‌کاهد و هم از زبان طبیعی و متداول آن.

۵ - تنوع تقسیم‌های فرعی در سرعنوان موضوعی کنگره و وفور و پراکندگی آنها برای مجموعه یک کتابخانه پزشکی نه لازم است و نه مفید و در غالب موارد باعث اتلاف وقت فهرست‌نویس و سردرگمی او

18. Precoordination

19. Medical terminology

۲۰. مثل واژه dermatitis که از ترکیب dermat به معنی پوست و itis به معنی التهاب تشکیل شده و معادل عبارت Inflammation of skin است.

می‌شود. همچنین ارجاعهای *See also* (نیز نگاه کنید به) با توجه به مجموعه عظیم کتابخانه کنگره تهیه شده است درحالیکه در سرعنوانهای موضوعی پزشکی هم سرعنوانهای اصلی و هم تقسیمهای فرعی و ارجاعها مختصرتر و مفیدتر و مناسب با مجموعه کتابخانههای پزشکی است و برای توضیح نحوه استفاده از تقسیمهای فرعی دستورالعملهای صریح و روشن دارد که این دستورالعملها در سایر نکات توضیحی در ویرایش مخصوص سرعنوانهای موضوعی پزشکی بنام *Medical Subject Heading: Annotated Alphabetic List*²¹ که به *Annotated MeSH* معروف است هر ساله چاپ و منتشر می‌شود. البته سرعنوان موضوعی کنگره هم دستورالعملهای صریح و یادداشتهای توضیحی روشنی دارد لیکن فهرست‌نویس ناچار می‌شود بسیاری از دستورالعملهای غیر لازم یا نامربوط به سرعنوان مورد نظرش را نیز بخواند که موجب اتلاف وقت می‌شود.

۶ - از اشکالهایی که مبتدیان در فهرست‌نویسی به سرعنوانهای موضوعی پزشکی می‌گیرند یکی این است که سرعنوانهای آن برای مجموعه پزشکی مناسب است و در زمینه‌های غیرپزشکی کافی و تفصیلی و اخص نیست. این صحیح است که سرعنوانهای سرعنوان موضوعی کنگره در زمینه‌های غیرپزشکی بسیار مفصلتر و اخص است و به خصوص با وجود تقسیمهای فرعی شناور قابلیت اخص شدن بیشتر را دارد لیکن باید دید اولاً در یک کتابخانه پزشکی بیمارستانی، دانشکده‌ای، دانشگاهی و حتی ملی حجم و نسبت مواد غیرپزشکی به پزشکی چقدر است که استفاده این همه سرعنوان اخص و تقسیمهای فرعی مفصل ضرورت یابد؟ از طرفی با یک مرور بر

مفوله کلی	از مفوله اصلی	اولین سرعنوانها در MeSH	دومین سرعنوانها در MeSH	سومین سرعنوانها در MeSH	مشترکها (ی) مفهومی بکلی	مصادیها (م)	موجود نبودن	حجم
A	A1	۹	۱۲	۱۴	۲۲	۳	۴	۵
آباتومی	آباتومی	۳	—	—	۶۶/۷۶٪	۱۰٪	۲۳/۱۳٪	۳۰
افغای بدن		—	غ	۴				
B	B1	1	A	۲1	۲۰	11		32
ارگانیسم	سیبیره گان	۷	۵	۳	۶/۵۶٪	۷۵/۲۰٪	۶۴/۲۲٪	
C	CA	1	1	1	۴	۴	۶۲	۷1
سمازیها	سرخاها	1	۴	۳	۶۲/۵٪	۶۲/۵٪	۶۲/۸۸٪	
D								
(۱۴) ترکیبات شیمیایی								
E	E3	۳	1	—	۷۵/۱۸٪	۵/۲۷٪	۷۵/۲۳٪	16
تکنیکهای تخلی و درمانی	بیهوشی و بیهوشی	۲	۲	۵	۵	۵		
F	F3	—	1	19	۱۹	11	18	48
روانکاوی اختلاف روانشناسی رفتاری و روانی	اختلاف	—	—	10	18	91/۲۳٪	۵/۳۷٪	
G	G3	1	—	11	12	2	15	24
علوم زمین	سیدانت همگانی و محیطی	1	1	۲	۲۷/۲۱٪	۸۹/۱۶٪	۶۲/۲۱٪	
H	H3	10	—	30	۲۰	12	12	66
علوم پزشکی	علوم پزشکی	—	—	12	۱۶	12	138/۱۸٪	
I	I2	1	3	7	11	4	21	38
اسان شناسی دامعه شناسی	آموزش و بیهوشی	2	5	۲	۹۴/۱۸٪	۷۸/۱۵٪	۶۶/۱۵۵٪	

مفولده کلی	زیرمفولده اصلی در ساختمان MeSH	دومین سرعنوانها در ساختمان MeSH	سومین سرعنوانها در ساختمان MeSH	مشترکها (ای که مفهومی یکسان)	سرعنوانها (م)	موجود نبوده در ساختمان (ع)	جمع
J	J1	۱۴	۵۳	ی	۲۵	۲۶	۱۲۱
تکنولوژی صنعت و کشاورزی	تکنولوژی، صنعت و کشاورزی	۲	۲۱	ع	۲۱	۲۶	%۲۱/۲۸
K	K1	۸	۳۱	ی	۱۲	۶	۵۸
علوم اساسی، تاریخ و فلسفه و ادیان	علوم انسانی، هنر، تاریخ و فلسفه و ادیان	-	۶	ع	۶	۶	%۱۰/۲۴
L	L1	۱۱	۳۳	ی	-	۱۰	۷۴
اطلاع‌یابی و ارتباطات	اطلاع‌رسانی ارتباطات	۲۰	۵	ع	۵	۱۳	%۱۳/۵۱
M	M1	۷	۱۲	ی	۸	۱۶	۶۱
اقلیتها	گروهها	۷	۱۸	ع	۸	۲۲	%۲۲/۷۸
N	N4	۲	۶	ی	۲	۲۷	۳۸
مراقبتهای بهداشتی	مدیریت خدمات بهداشتی	-	۲۵	ع	۲	۲۷	%۷/۲۵
(۱۵)	مناطق جغرافیایی						
					۲۲۱	۲۴۷	۷۰۳
					۱۴۵/۶۶	۱۳۵/۱۳	

شکل شماره ۳ و درصد سرعنوانهای *MeSh* غیر موجود در سرعنوان موضوعی کنگره در زمینه‌های غیرپزشکی (آموزش و پرورش ۵۵/۲۶ درصد، تکنولوژی و صنایع ۲۱/۴۸ درصد، علوم انسانی ۱۰/۳۴ درصد، اطلاع‌رسانی ۱۳/۵۱ درصد و اقلیتها ۴۲/۶۲ درصد) درمی‌یابیم که این اشکال می‌تواند به سرعنوان موضوعی کنگره وارد باشد و نه سرعنوان موضوعی پزشکی چرا که مفهومی از نقطه‌نظرهایی در سرعنوان موضوعی پزشکی مطرح شده‌اند که در سرعنوان موضوعی کنگره مطرح نشده‌اند.

۷ - سرعنوان موضوعی پزشکی هر ساله به صورت بخشی از شماره ژانویه نشریه ایندکس مدیکوس منتشر می‌شود و در هر ویرایش سرعنوانهای آن توسط متخصصان، تجدید نظر شده و پیشرفتهای دانش پزشکی به صورت تغییرات و اضافات در آن منعکس می‌گردد.

۸ - کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی چه به صورت متمرکز فهرست‌نویسی شوند و چه به صورت غیرمتمرکز نیاز به ابزار دارند و تهیه ابزار تحلیل موضوعی مجموعه این کتابخانه‌ها به خصوص با توجه به گرانی و مشکلات سفارش منابع، کار چندان ساده‌ای نیست. یک برتری دیگر سرعنوانهای موضوعی پزشکی به سرعنوان موضوعی کنگره برای کتابخانه‌های پزشکی سهولت تهیه و ارزانه‌تر بودن آن است. کافی است کتابخانه‌های نشریه‌های ماهانه ایندکس مدیکوس را مشترک باشد تا در طول سال آخرین ویرایش ابزار فهرست‌نویسی‌اش را مجاناً دریافت دارد. در کتابخانه‌های کوچکتر پزشکی که امکان سفارش ایندکس مدیکوس وجود ندارد باز امکان تکثیر سرعنوان موضوعی پزشکی (حدود ۷۰۰ صفحه) به مراتب آسانتر و باصرفتر از تکثیر سرعنوان موضوعی کنگره است که حدود ۳۰۰۰ صفحه است.

۹ - باز به جهات عملی، کتابخانه‌ای که از *MeSh* برای تحلیل موضوعی

منابعش استفاده می‌کند با سهولت بیشتری می‌تواند از جدول رده‌بندی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا (NLM)^{۲۲} استفاده کند. چرا که در فهرست این رده‌بندی غالباً سرعنوانهای MeSH به کار رفته در حالی که بین سرعنوانهای موجود در کتاب سرعنوان موضوعی کنگره و رده R یک چنین تناسب و نزدیکی وجود ندارد.

۱۰ - سرعنوان موضوعی پزشکی صرفاً یک سرعنوان برای فهرستنویسی منابع کتابخانه‌های پزشکی نیست، بلکه یک اصطلاحنامه یا تزاروس پزشکی برای نمایه‌سازی و جستجوی کتابشناسی در ایندکس مدیکوس و نظام پیوسته بازیابی اطلاعات پزشکی (مدلاین) و بسیاری از فرآورده‌های اطلاعاتی پزشکی و انواع کتابشناسیهای موضوعی استخراج شده از سیستم مدلاز و مدلاین است و با تشکیلات و تواناییهای فرایند رویش و زایش و تکامل دانش پزشکی را تقویت می‌کند.

کشور ما با توجه به سوابقی که در سالهای پیش در بهره‌گیری از سیستم مدلاین داشته و چون امکان استفاده مجدد از چنین نظامی فراهم آمده است، زمینه استفاده از ۵۲ بانک اطلاعاتی پزشکی از جمله مدلاین و ام بیس فراهم شده است. در این مسیر منطقی‌ترین و اصولی‌ترین اقدام این است که در جهت یکدست کردن ابزارهای تحلیل موضوعی منابع کتابخانه‌های این دانشگاهها، ابزاری انتخاب شود که علاوه بر مناسب بودن برای کاربرد مورد نظر، با سایر ابزارهای ذخیره و بازیابی نظامهای اطلاعاتی پزشکی هماهنگ باشد و با توجه به دلایلی که ذکر شد انتخاب MeSH برای تحلیل موضوعی منابع کتابخانه‌های دانشگاههای علوم پزشکی کشور، نه فقط مفید، عملی و ممکن، بلکه در

مواردی اجتناب‌ناپذیر خواهد بود، و توصیه می‌شود کتابخانه‌های دانشگاه‌های علوم پزشکی حتی در صورت استفاده از سرعنوان موضوعی کنگره در گذشته، از تغییر سیستم نه‌راسیده *MESH* را همراه با طرح رده‌بندی کتابخانه ملی پزشکی آمریکا در کتابخانه‌ها به کار برند و از فواید آن از جمله سادگی، عملی بودن، قابل فهم‌بودن، ارزانی و سهولت تهیه بهره‌مند شوند.

سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی برای منابع پزشکی فارسی

نشر کتابها و منابع پزشکی فارسی به خصوص در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی رواج بیشتری یافت و طبعاً استفاده از منابع فارسی در کتابخانه‌های دانشگاهی به عنوان مواد کمک درسی بیش از سابق مورد توجه قرار گرفت. به‌عنوان مثال مجموعه پزشکی فارسی کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران اصلاً در سالهای پس از پیروزی انقلاب اسلامی شکل گرفت. و بدیهی است در سایر دانشگاه‌های علوم پزشکی نیز دانشجویان دوره‌های کاردانی و کارشناسی اکثراً و دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا اغلب از منابع فارسی برای کامل کردن دانش خود و تهیه مقاله و پایان نامه استفاده می‌کنند.

در مورد منابع ترجمه و تالیف شده پزشکی به فارسی، ماسرعنوان موضوعی پزشکی مدونی به فارسی به عنوان ابزار تحلیل موضوعی نداریم و تنها ابزار موجود، همان سرعنوانهای موضوعی فارسی کتابخانه ملی است که اساس پشتوانه انتشاراتی که در مرکز خدمات کتابداری و کتابخانه ملی فهرست شده بودند تهیه و تدوین شده است و به دلایل زیر قابل استفاده برای موضوع دادن به منابع پزشکی فارسی کتابخانه‌ها نیست:

- ۱- عدم شمول و جامعیت سرعنوانهای موضوعی آن.
- ۲- کمبود سرعنوانهای موضوعی پزشکی آن.
- ۳- متأثر شدن از اشکالها و نارساییهای کتاب سرعنوان موضوعی کتابخانه کنگره.

از طرفی دیدیم سرعنوانهای موضوعی تنها ۳ کتابخانه پزشکی مورد مطالعه که از *MeSH* استفاده می کنند، به دلیل فقدان سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی مدون، ۲۷ درصد پراکندگی دارند و همین امر موجب شده تا استفاده از نظام رده بندی *NLM* حتی برای مجموعه فارسی کتابخانه هایی که شرایط بسیار مناسبی برای به کارگیری این نظام دارند دچار مشکلاتی شود. بنابراین لازم است برای رفع این مشکلاتها و برآوردن نیاز کتابخانه های پزشکی یک سرعنوان موضوعی پزشکی فارسی تهیه و تدوین شود. مبحث تدوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی به مراتب پیچیده تر و گسترده تر از انتخاب و کاربرد یک سرعنوان موضوعی پزشکی مناسب در سطح کتابخانه های دانشگاههای علوم پزشکی است. چرا که مسأله بر سرانتخاب الگو نیست، حتی پس از انتخاب سرعنوان الگو و پایه، مشکل پایان نمی پذیرد و مباحث ویژه ای از قبیل فارسی کردن سرعنوان الگو و ایرانی کردن آن، با رعایت اصول علمی مطرح می شود. و در واقع تدوین سرعنوان موضوعی پزشکی فارسی نه فقط دانش و تخصص و تجربه فهرستنویسی موضوعی را می طلبد بلکه تلفیق این دانش و تخصص و تجربه را با دانش و تخصص پزشکی و زبانشناسی ایجاب می کند و حاصل کار گامی است اساسی در جهت یکدست سازی واژگان پزشکی فارسی در سطح کشور ایران. سرعنوان تدوین شده برای کلیه کتابخانه های پزشکی در ایران ابزار کار و منبع مراجعه خواهد بود. حال می پردازیم به بررسی زمینه های تدوین چنین سرعنوانی.

پشتوانه انتشاراتی

برای تدوین سرعنوان موضوعی ترجمه مستقیم سرعنوان موضوعی الگو درستی نیست و یکی از اصول و ضوابط تهیه هر سرعنوان موضوعی تفصیلی و تخصصی، پشتوانه انتشاراتی با ضمانت ادبی است. چنانکه *MeSH* متکی به پشتوانه غنی کتابخانه ملی پزشکی امریکا و سرعنوان موضوعی کتابخانه

کنگره نیز به همین ترتیب متکی به پشتوانه کتابخانه عظیم کنگره است. در بررسی حاضر مجموعه فارسی ۱۱ کتابخانه پزشکی سه دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشگاه تهران و دانشگاه شهید بهشتی که از *MeSH* استفاده می کنند، مبنای کار قرار گرفت و سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی آنها گردآوری شد و ملاحظه شد. سرعنوانهای موضوعی پزشکی کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران از جهت تعداد و تنوع موضوعی در مرتبه اول قرار دارد و با وجود افزونتر بودن سرعنوانهای موضوعی تخصصی پرستاری در مجموعه دانشکده پرستاری و مامایی این دانشگاه، باز هم شمول و تنوع سرعنوانهای موضوعی کتابخانه مرکزی در زمینه های گوناگون بیش از سایر کتابخانه هاست. لذا ابتدا تعداد سرعنوانهای موضوعی فارسی این کتابخانه (بدون تقسیمهای فرعی) شمارش شد و درصد آن به کل سرعنوانهای موضوعی *MeSH* محاسبه گردید. سپس سرعنوانهای موضوعی مجموعه لاتین که به زبان انگلیسی است شمارش شد و درصد آن به کل سرعنوانهای موضوعی *MeSH* محاسبه شد. در مرحله بعد درصد سرعنوانهای موضوعی فارسی نسبت به سرعنوانهای موضوعی انگلیسی مجموعه لاتین محاسبه گردید. (رجوع شود به شکل شماره ۴)

سرعنوانهای موضوعی <i>MeSH</i>	سرعنوانهای موضوعی انگلیسی	سرعنوانهای موضوعی فارسی	نسبت سرعنوانهای فارسی به انگلیسی
۱۵۰۰۰	۲۵۵۰	۸۰۰	۸۰۰ / ۲۵۵۰
%۱۷	%۵/۳۳	%۷۱/۳۷	

(شکل شماره ۴): مقایسه سرعنوانهای موضوعی انگلیسی و فارسی استفاده شده در کتابخانه مرکزی دانشگاه علوم پزشکی ایران

چنانکه مشاهده می شود نسبت سرعنوانهای موضوعی به کار رفته در این کتابخانه که مجموعه ای نسبتاً غنی از منابع فارسی و لاتین در اختیار دارد ۱۷

درصد کل سرعنوانهای موضوعی کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی و نسبت سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی آن ۵/۳۳ کل سرعنوانهای موضوعی کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی است و دلیل این امر روشن است. کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی فقط یک سرعنوان موضوعی نیست بلکه یک اصطلاحنامه پزشکی برای نمایه سازی و جستجو در ایندکس مدیکوس و مدلاین است و اصطلاحهای اخص آن برای نمایه سازی به مراتب بیشتر از سرعنوانهای موضوعی آن برای فهرست نویسی است. همچنین نسبت سرعنوانهای موضوعی به کار رفته برای تحلیل موضوعی کتابهای پزشکی فارسی ۳۱/۳۷ درصد سرعنوانهای موضوعی انگلیسی به کار رفته برای کتابهای پزشکی غیر فارسی همین کتابخانه است. این رقم نشان می دهد زمینه کار تدوین سرعنوان موضوعی براساس کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی تا چه میزان مشخص و حجم کار تا چه حد محدود است.

چگونگی تدوین سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی

سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی یک سرعنوان موضوعی تخصصی است و کار تهیه آن فراتر از یافتن معادلهای مصطلح در واژه های پزشکی است و در موارد پیچیده مشورتهای موردی با متخصصان را می طلبد و لازم آن کار سیستماتیک گروهی است که علاوه بر فهرست نویسان موضوعی، پزشکان و زبان شناسان نیز بایستی در آن مشارکت داشته باشند و مهمترین نکته هم همین است که سازمانی ذیربط کار تدوین سرعنوان موضوعی پزشکی فارسی را پشتیبانی کند. امید است این مقاله زمینه های توجیه و اثبات ضرورت تدوین چنین ابزاری را فراهم سازد.

مراحل انجام کار ابعاد گوناگون دارد. به این معنی که مراحل اولیه شامل تعیین خط مشی، متدلوژی کار، ترکیب افراد شرکت کننده در طرح می شود. مراحل بعدی فرایندهای فنی و عملی کار را دربرمی گیرد. در اینجا فرض می کنیم سازمان پشتیبانی کنند، ضرورت تدوین چنین سرعنوانی را دریافته

باشد و زمینه توجیه این ضرورت فراهم شده باشد در این صورت کار تهیه سرعنوان موضوعی پزشکی شامل مراحل زیر خواهد بود:

۱- تهیه خط مشی و دستورالعمل شامل هدف، ترکیب افراد شرکت کننده، مسئول طرح با ذکر نقش و نوع همکاری، منابع مورد استفاده و مرحله انجام کار

۲- استفاده از تجربه فهرستنویسان موضوعی و سازمانهایی که چنین سرعنوانهای موضوعی را تهیه کرده‌اند به صورت الگو یا راهنما.

۳- گردآوری سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی کتابخانه های کشور.

۴- مقایسه سرعنوانها و ادغام مشترکها.

۵- قرار دادن کار بر اساس پشتوانه انتشاراتی به این معنا که برای هر کتاب یا نشریه فهرست شده، با استفاده از کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی موضوع تعیین گردیده، یک برگه مستند موضوعی انگلیسی تهیه شود.

۶- ترجمه و تعیین انواع معادلها برای سرعنوان موضوعی انگلیسی انتخاب شده، طی مشورت با واژه نامه های پزشکی، کتابنامه ها، فهرست مندرجات کتاب، سرعنوانهای موضوعی فارسی، و ارگانهای موضوعی گردآوری شده و دایرةالمعارفهای فارسی موجود و افراد متخصص و ذیصلاح.

۷- ضبط موضوعهای اعم و اخص سرعنوان تعیین شده یعنی ارجاعهای *See under* و *See related* و معادلهای آن به فارسی (و نه الزاماً صد در صد منطبق با ویرایش انگلیسی سرعنوانهای موضوعی پزشکی) بر روی فرمهای خاص.

۸- ارسال فرمها به کمیته واژه گزینی متشکل از متخصصان رشته های گوناگون پزشکی و یک یا دو زبانشناس. بدیهی است که خط مشی و دستورالعمل تهیه شده باید برای اعضای کمیته قبلاً تشریح شده باشد. گروه یاد شده می تواند از سوی مسئول طرح به وزارت

بهداشت، درمان و آموزش پزشکی پیشنهاد شود و این وزارت نیز که بنا بر طبیعت فعالیتهايش اشرف کاملتری به تواناییهای حرفه ای پزشکان و متخصصان اهل قلم و ترجمه و نگارش دارد، در تعیین و جلب همکاری اعضای کمیته نقش تعیین کننده خواهد داشت. کار این اعضا شرکت در نشستهای منظم، بررسی معادلها و مترادفها و سرعنوانهای اعم و اخص، ویرایش و اصلاح آنها و انتخاب مناسبترین سرعنوان فارسی است.

۹- تهیه مستند موضوعی نهایی توسط فهرست‌نویسان موضوعی. در این مرحله پس از بررسی نظرهای متخصصان و تکمیل برگه های ارجاعی تهیه شده با افزودن شماره‌های ساختار درختی، شماره رده‌بندی *NLM* و تاریخ تهیه، برگه مستند نهایی تهیه می‌شود. در ذیل یک نمونه از این برگه را ملاحظه می‌کنید:

Disease	بیماری
C2.280	نیز نگاه کنید به:
NT.407.306	آسیب شناسی
XU Recurrence	x مرض
XU Syndrome	x ناخوشی
	x ناسالمی
	xU برگشت بیماری
	xU سندرم

NLMC No: QZ 140-190

1367.10.10

- ۱۰- وارد کردن اطلاعات مستندهای تهیه شده در حافظه کامپیوتر.
- ۱۱- استخراج مستندهای وارد شده بر حسب الفبا و به عبارت دیگر تهیه فهرست الفبایی سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی.
- ۱۲- استخراج مستندهای وارد شده بر حسب شماره های درختی یا تهیه و تنظیم فهرست شاخه ای یا ساختار درختی سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی براساس مقولهها (شبهه ساختار درختی کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی).
- ۱۳- ویرایش متن تنظیم شده و تهیه مقدمه و دستورالعمل استفاده از سرعنوانهای موضوعی پزشکی فارسی.
- ۱۴- کسب نظر چند متخصص کتابداری آشنا با اصطلاح نامه سازی و متخصصان ادبیات فارسی و زبانشناسان در مورد واژگان تهیه شده به منظور کامل ساختن از نظر پزشکی، زبانشناسی و کتابداری.
- ۱۵- چاپ و انتشار مقدماتی سرعنوانها.
- ۱۶- ارسال نسخه های چاپ شده همراه با نامه ای توضیحی توسط سازمان پشتیبان طرح برای کلیه کتابخانه های پزشکی در سطح کشور به خصوص کتابخانه هایی که از سیستم نظام رده بندی کتابخانه پزشکی آمریکا و کتاب سرعنوانهای موضوعی پزشکی (MeSH) استفاده می کنند همراه با پرسشنامه ای که توسط ویراستاران و با همکاری سازمان پشتیبان تهیه شده.
- ۱۷- بررسی و انجام کار پژوهشی بر روی پاسخهای رسیده به پرسشنامهها جهت تهیه و نشر ویرایش کاملتر بعدی.

در پایان یادآوری دو نکته ضروری است. نخست اینکه استفاده از کامپیوتر در تهیه چنین سرعنوانی که مستلزم همکاری متخصصان این فن و فهرست نویسان است تجربه ای مثبت در تهیه فایل مستندهای موضوعی به شیوه خود کار بوده، زمینساز رواج و گسترش مکانیزه کردن در فهرست نویسی

ندوین سرعنوانهای موضوعی □ ۷۵ _____

خواهد بود. و دیگر اینکه همکاری سایر دانشگاههای علوم پزشکی کشور در این زمینه ضروری و مفید است و به خصوص وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی، بایستی نهایت همکاری مالی و سازمانی را با این طرح بنماید.